

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 9. 2025. Issue 1-2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 9. 2025. Issue 1-2. Podgorica, September 2025.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekic

Managing Editor Assistant: Vukadin Nisavic

Editors: Zivko Andrijasevic, Dragutin Papovic, Ivan Tepavcevic, Milan Scekic.

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANAD

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ucg.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 9. 2025. Issue 1-2. Podgorica, September 2025.

CONTENTS:

BREAKING AWAY FROM TIME AND HISTORY-SERBIA AND EUROPEAN INTEGRATION, 1987–1991 Dragan POPOVIC	p.7.
GENDER AND AGE DIFFERENCES IN SELF-ESTEEM AMONG ADOLESCENTS Đenita TUCE	p.37.
PUBLISHING ACTIVITY IN MONTENEGRO DURING THE RECONSTRUCTION PERIOD AND THE FIRST FIVE-YEAR DEVELOPMENT PLAN (1945-1952) Nenad PEROSEVIC, Natalija MILIKIC	p.63.
DIGITAL DEHUMANIZATION OF SOCIETY: THE NEW NORMAL IN A PERVERTED META-SOCIETY OF THE SPECTACLE Muedib SAHINOVIC	str.87.
WE DID NOT TORTURE: MORINJ CAMP AND THE POSSIBILITY OF RECONCILIATION IN MONTENEGRO Srdja PAVLOVIC	p.117.
MONTENEGRIN–SOVIET COOPERATION DURING THE 1970s AND EARLY 1980s Dragutin PAPOVIC	p.143.
REVIEW:	
TESTIMONIES OF DESCENDANTS OF CHETNIK LEADERS ON THE COMMUNIST REGIME-historical essay Milan SCEKIC	p.185.
HISTORY OF VIOLENCE - Book Review: Fahd Kasumović (ed.), Violence Against Women: Discourses, Perspectives, Lessons from BiH History Amir DURANOVIC	p.197.
REFLECTIONS ON THE HISTORY OF DUKLJA AND THE DUKLJANS- Book Review: Dragutin Papović, Discussions on the History of Duklja and the Dukljans Milan SCEKIC	p.205.
A MODERN INTERPRETATION OF THE MEANING OF LAW- Book Review: Miroslav Milović, Law as Potency – Essays on the Philosophy of Law Dragan JAKOVLJEVIC	p.211.
REFLECTIONS ON A TIMELESS NOVEL - Book Review: Živko Andrijašević, The Assassination of Franz Ferdinand Milan SCEKIC	p.215.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	p.221.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Sekretar redakcije: Vukadin Nišavić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević, Milan Šekić

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ucg.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 9. 2025. Issue 1-2. Podgorica, September 2025.

SADRŽAJ:

RAZLAZ SA VREMENOM I ISTORIJOM- SRBIJA I EVROPSKE INTEGRACIJE
1987–1991

Dragan POPOVIĆ..... str.7.

RAZLIKE U SAMOPOŠTPVANJU ADOLESCENATA PREMA POLU I UZRASTU

Đenita TUCE..... str.37.

IZDAVAČKA DJELATNOST U CRNOJ GORI TOKOM PERIODA REKONSTRUKCIJE
I PRVOG PETOGODIŠNJEG PLANA RAZVOJA (1945–1952)

Nenad PEROŠEVIĆ, Natalija MILIKIĆ..... str.63.

DIGITALNA DEHUMANIZACIJA DRUŠTVA: NOVO NORMALNO U
PERVERTIRANOM METADRUŠTVU SPEKTAKLA

Muedib ŠAHINOVIĆ..... str.87.

NISMO MUČILI: LOGOR MORINJ I MOGUĆNOST POMIRENJA U CRNOJ GORI

Srdja PAVLOVIĆ..... str.117.

CRNOGORSKO-SOVJETSKA SARADNJA TOKOM 70-IH I POČETKOM 80-IH

Dragutin PAPOVIĆ.....str.143.

PRIKAZI:

SVJEDOČENJA POTOMAKA I PORODICA ISTAKNUTIH PRIPADNIKA ČETNIČKOG
POKRETA O KOMUNISTIČKOJ VLASTI-Istorijski esej

Milan ŠĆEKIĆ..... str.185.

HISTORIJA NASILJA-Prikaz knjige: Fahd Kasumović (ur.), Nasilje nad ženama:
diskursi, perspektive, lekcije iz bh. povijesti

Amir DURANOVIĆ..... str.197.

PROMIŠLJANJA O ISTORIJI DUKLJE I DUKLJANA-Prikaz knjige: Dragutin
Papović, Rasprave o istoriji Duklje i Dukljana

Milan ŠĆEKIĆ..... str.205.

MODERNO TUMAČENJE SMISLA PRAVA-Prikaz knjige: Miroslav Milović,
Pravo kao potencija – Eseji o filozofiji prava.

Dragan JAKOVLJEVIĆ..... str.211.

VANVREMENSKI ROMAN-Prikaz knjige: Živko Andrijašević, Ubistvo Franca
Ferdinanda.

Milan ŠĆEKIĆ..... str.215.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.221.

Review

PROMIŠLJANJA O ISTORIJI DUKLJE I DUKLJANA

Prikaz knjige: Dragutin Papović, *Rasprave o istoriji Duklje i Dukljana*,

Matica crnogorska, Podgorica, 2024.

Milan ŠČEKIĆ¹

University of Montenegro – Faculty of Philosophy – Nikšić, Montenegro

email: milans@ucg.ac.me

Matica crnogorska objavila je krajem 2024. godine knjigu crnogorskog istoričara Dragutina Papovića *Rasprave o istoriji Duklje i Dukljana* (Podgorica, 2024). Knjiga ima 311 strana. Strukturu knjige čini: predgovor, pet rasprava (*Rimsko-vizantijska provincija Prevalis od početka IV do početka VII vijeka*, *Vizantijska arhontija Duklja od početka VII do početka IX vijeka*, *Slovenska arhontija Duklja u IX vijeku*, *Istorijska geografija države Duklje krajem IX i početkom X vijeka*, *Uspon države Duklje u drugoj polovini X i početkom XI vijeka*) i zaključak.

Autor u predgovoru ističe da se većina znanja o istoriji Duklje i Dukljana temelje na anahronoj knjizi, skromne naučne, saznanje i metodološke vrijednosti *Istoriji Crne Gore od najstarijih vremena do kraja XII vijeka* (knjiga prva, Titograd, 1967), i ukazuje na frapantan, ali stručnoj javnosti uglavnom poznat podatak,

¹ MILAN SCEKIC: (1979. Bar) He studied history at the Faculty of Philosophy in Kosovska Mitrovica. He completed his postgraduate studies at the Faculty of Law of the University of Donja Gorica (Department of International Relations). He graduated in 2012 on the topic "Montenegrin diplomacy in the Balkan Wars". He completed his doctoral studies at the University of Montenegro in 2025 with the dissertation titled: Albanians in Montenegro 1945–1955 – Modernization and Identity. From 2008 to 2017 he worked in elementary schools "Anto Đedović", "Mrkojevići", "Yugoslavia" and the Secondary School of Education in Bar, and from October 2017 to September 2018 as Senior Researcher at the Historical Institute of Montenegro. In the same year he was aged as a teaching assistant at the Faculty of Philosophy in Niksic at the Department of History.

da je istoričar Jovan Kovačević, profesor Beogradskog univerziteta, u ovoj knjizi političku istoriju Duklje *obradio* na jedanaest strana (do početka XI vijeka na tri, a političku istoriju Duklje u XI i XII vijeku na osam strana). Tako je u *Istoriji Crne Gore od najstarijih vremena do kraja XII vijeka* tretirana politička istorija Duklje. Nažalost, ova knjiga, koja nesumnjivo više skriva nego što otkriva o političkoj prošlosti Duklje decenijama je bila, i danas je, osnovna literatura za predmet Istorija Crne Gore do kraja XII vijeka. Zato ne čudi što nemali broj studenata i istoričara o prošlosti Duklje posjeduje vrlo skromna znanja.

Uviđajući naučnu, saznavnu i metodološku limitiranost *Istorije Crne Gore od najstarijih vremena do kraja XII vijeka*, kao i brojne činjenične greške i nepreciznosti, Papović je analizom objavljenih izvora, kritičkim sagledavanjem starije i konsultovanjem znanja iz savremene historiografije, inostrane literature, arheologije, istorije umjetnosti i pomoćnih istorijskih nauka, napisao vrijednu knjigu kojom je na svojevrsan način *izvukao uši* ranijoj historiografiji i ukazao da su brojne teze o istoriji Balkana i Duklje sporne, neistinite i deplasirane. Štaviše, preispitivanjem poznatih izvora i polemikom sa istoričarima, istoričarima umjetnosti i arheolozima, ponudio je drugačiji i objektivniji pogled na nedovoljno istraženu istoriju Duklje.

Jedna od brojnih teza koju demantuje Dragutin Papović, a koju je zastupao veliki naučni autoritet, istoričar i vizantolog Georgije Ostrogorski, jeste da su Sloveni prilikom doseljavanja opustošili Balkansko poluostrvo i porušili gradove u unutrašnjosti (*Balkanska teritorija je opustošena i okupirana od Slovena, gradovi u unutrašnjosti su porušeni i mnogi značajni rimsko-vizantijski administrativni, kulturni i ekonomski centri ostaju za duže vremena razoreni i napušteni*). Papović argumentovano pobija tvrdnje Georgija Ostrogorskog, pozivajući se na izvore iz vremena cara Iraklija, koji ne pominju rušilački, već pretežno pljačkaški karakter kod Slovena. I što je vrlo važno, ukazuje da slovensko naseljavanje nije obuhvatilo cijelo, kako tvrdi ranija historiografija, već prostore centralnog i istočnog Balkana, koji su bili bliži vizantijskoj prijestonici Konstantinopolju i kao *bogatiji imali bolje komunikacije u odnosu na zapadni dio Balkana*.

Autor ukazuje da su tvrdnje ranije historiografije o *razornom avarsko-slovenskom udaru na provinciju Dalmaciju* takođe neutemeljene, govori da se Vizantija povukla sa ovih prostora, i ističe da ne postoje arheološki ostaci koji mogu dokazati da je na *napušteno područje Vizantije došlo do velike seobe u VII i tokom većeg dijela VIII vijeka*. Štaviše, izričito tvrdi da *nijedan savremeni izvor iz VI i VII vijeka* ne govori u prilog tezi o seobi Slovena južno od rijeke Dunav. Naprotiv, ističe da je prvi dokument koji govori o seobi Slovena i njihovoj novoj postojbini nastao oko 900. godine. S tim u vezi, Papović tvrdi i da su teze o slovenskom naseljavanju prostora Crne Gore u VII vijeku, razaranju Duklje i formiranju županija pretpostavke koje ne mogu da potvrde istorijski izvori, kao i da ne postoje arheološki dokazi koju mogu posvjedočiti da su u tom periodu Sloveni živjeli na teritoriji Crne Gore.

Papović vodi zanimljivu polemiku sa strukom i kada izlaže o etničkom porijeklu Dukljana, osporavajući proizvoljne i tendenciozne tvrdnje srpske historiografije, koja je od početka 20. vijeka do danas izričita da su Dukljani Srbi, iako vizantijski car Konstantin IX Porfirogenit u djelu *De administrando imperio* to nigdje ne navodi. Za razliku od Dukljana, Porfirogenit za Neretljane, Zahumljane, Travunjane i Konavljane govori da vode porijeklo od Srba. Činjenica da Porfirogenit Dukljane nije ubrojao u Srbe, dala je za pravo izvjesnim srpskim istoričarima da ustvrde da je vizantijski car to propustio da kaže, ali da je *Dukljane smatrao Srbima*. No, umjesto istorijskih izvora koji bi potkrijepili njihove tvrdnje, zagovornici ove teze kao dokaz nude apstrakciju, traže čitalačkoj publici da im vjeruje na riječ, tvrde da znaju što je Porfirogenit mislio, kao i što je propustio da kaže. Karikirajući njihove tvrdnje, Papović ističe da je simptomatično da je vizantijski car Konstantin Porfirogenit dva puta napravio previd: u 35. poglavlju, u kome govori *O Dukljanima i zemlji u kojoj sada stanuju*, i ne pominje da su Dukljani Srbi, kao i u 32. poglavlju svoga djela u kome izlaže *O Srbima i zemlji u kojoj sada stanuju*, u kome takođe ne pominje Duklju i Dukljane. Dakle, neće biti da je Porfirogenit bio baš tako rasijan, kako ga predstavljaju izvjesni srpski istoričari, već da su Dukljani predstavljali posebnu etničku skupinu. Zato je, sve su prilike, vizantijski car Konstantin Porfirogenit *propustio* da notira u svom djelu *De administrando imperio* da su Dukljani Srbi.

Papović je vrlo ubjedljiv, zanimljiv i originalan kada izlaže o istorijskoj geografiji Duklje krajem IX i početkom X vijeka. Autor pretežno polemiše sa srpskim istoričarima i o tome kuda su se protezale granice Duklje, na kom su se prostoru graničile Duklja i Srbija, kao i kada izlaže o županijama i gradovima u Duklji.

Veoma su interesantna Papovićeva promišljanja o dukljanskom knezu Vladimiru, za koga pretpostavlja da nije imao jedan, kako to tvrdi pop Dukljanin, već dva braka. Prvi brak je navodno sklopio sa kćerkom Teodorita Hrisilija iz Drača, sina Samuilovog tasta Jovana, što potvrđuje devolski episkop Mihailo koji u dopuni Skiličnine *Kratke istorije* tvrdi da je 'Vladimir, po kćeri Teodorita Samuilov zet'. Budući da je knez Vladimir rođen oko 970. godine, Papović osnovano smatra da je nelogično da je sa oko 30 godina, koliko je imao kada ga je Samuilo odveo u Prespu, knez Vladimir bio neženja. U svakom slučaju, nakon što je zapao u zarobljeništvo oženio se Samuilovom kćerkom Kosarom, a prva žena mu je ili umrla, ili se pak razveo od nje, što kako ističe, tada nije bila neuobičajena pojava. S obzirom na to da pretpostavka o prvom braku kneza Vladimira otvara pitanje kome je bilo u interesu da sakrije taj brak, autor ima smislen odgovor i na to pitanje: *Moguće je da su kasniji Vladimirovi hagiografi prvi brak prećutali zbog potrebe da prikažu kako je Vladimir živio kao svetac, ali se trag o tome nije mogao potpuno izbrisati i tako je u izvorima i predanju došlo do preklapanja podataka o Samuilovoj kćerki Kosari i Teodoritovoj kćerki.*

Papović u knjizi vodi zanimljivu polemiku sa strukom i o tome gdje je bio dvor kneza Vladimira, gdje je sahranjen, ukazuje na kontroverze u vezi beatizacije, kanonizacije i vremena kada je nastalo njegovo žitije. Zasigurno da je jedno od interesantnijih pitanja o kome izlaže u knjizi, pitanje nasljednika kneza Vladimira. Iako pop Dukljanin ne navodi da je knez Vladimir imao djecu, a ako se ima objektivna pretpostavka da je knez Vladimir bio oženjen kćerkom Teodorita Hrisilija iz Drača, autor smatra da ne treba isključiti mogućnost da je Dobroslav (Stefan Vojislav) bio Vladimirov sin iz prvog braka. *Na to ukazuje dvojno grčko-slovensko ime Stefana Vojislava. Ime Stefan na grčkom znači kruna ili vijenac i u srednjem vijeku se to ime koristilo za krunisanog vladara.*

Papović nije sklon mišljenju da je Dobroslav bio sin strica kneza Vladimira, Dragimira, koji je ubijen 1018. godine. Ako se prihvati tvrdnja da je Dobroslav bio Dragimirov sin, on je morao biti rođen najkasnije početkom 1019. godine. To govori da je ustanak u Duklji protiv vizantijske vlasti polovinom tridesetih godina 11. vijeka Dobroslav podigao kao malodobnik, u što je teško povjerovati. Još je teže povjerovati da je kao dvadesettrogodišnjak imao pet sinova, kada je 1042. godine u Barskoj bici nanio težak poraz Vizantincima. Stoga je Papović skloniji vjerovanju da je Dobroslav rođen oko 993. godine, što govori da je sredinom tridesetih godina 11. vijeka, kada je podignut ustanak u Duklji protiv Vizantije imao nešto više od 40 godina, odnosno gotovo 50 godina kada se odigrala Barska bitka. U toj životnoj dobi Stefan Vojislav je mogao da ima petoro sinova, a sa 23 godine je to praktično nezamislivo. Sličnih promišljanja i polemika u knjizi ima dosta.

Pored toga što je ukazao da su u istoriografiji brojne tvrdnje o istoriji Duklje i Dukljana najblaže rečeno upitne, Papović je ovom knjigom, pisanom jasnim i lijepim stilom, kao istoričar pokazao veliku zrelost, posvećenost, erudiciju, odlično poznavanje istorijskih izvora, upućenost u domaću i inostranu literaturu i, što je najvažnije, zavidan nivo zapažanja i promišljanja o istorijskim događajima i procesima. Nadasve, za razliku od izvjesnih kolega koji se bave srednjim vijekom, a koji su naučne karijere izgradili na prepričavanju, prevarama i prepisivanju, Papović je polemišući sa strukom osporio tvrdnje velikih autoriteta u istorijskoj nauci, i na pretežno poznatim izvorima napisao originalnu i veoma dragocjenu knjigu o istoriji Duklje i Dukljana, koja služi na čast istoriografiji i medijavelistici. I koja će kao takva nesumnjivo postati nezaobilazna literatura svim istraživačima koji se budu bavili istorijom Duklje.